

Vélemény

Herger Csabáné: *A modern magyar házassági vagyoni jog kialakulása és rendszere a német jogfejlődés tükrében* című doktori értekezéséről

I.

Általános megjegyzések

1. A jelölt doktori értekezése tárgyköréről olyan tudományági részterületet választott, amely hosszú ideje elkerülte a jogtörténettel hivatásszerűen foglalkozók figyelmét. A magyar magánjog történetének, benne a házassági jog alakulásának előzményeit a dualizmus kori tudományos viták ugyan nagy hőfokon tárgyalták, de már ebben az időszakban is háttérbe szorult a házassági vagyoni jog kérdésköre, amelynek diszpozitív szabályai és területi, személyi szakadozottsága révén másodlagos kérdésnek tűntek. A házassági vagyoni jog ráadásul nálunk is olyan speciális normarendszer volt, amelynek mögöttes szabályait hosszú ideig azok az általános magánjogi elvek és szabályok képezték, melyek jogtudományi értelmezése és célzott kodifikációja elsőbbséget igényelt e járulékos jogterülethez képest.

2. A hazai házassági vagyoni jog történetének monografikus feldolgozására tehát először került sor; e tárgykörben eddig nem készült PhD értekezés, habilitációs mű vagy MTA doktori értekezés sem. A disszertáns – némi kockázatot és hatalmas munkaterhet vállalva – egyetemes jogtörténeti kitekintésre, összehasonlító jogi vizsgálatra is vállalkozott, ezzel lehetőséget adott a tudományos közeg számára egy elmélyült tárgybeli diskurzusra. A külhoni tárgykörök, jogintézmények feldolgozása terén egy időben még a magyar jogtudósok kompetenciája is vitatott volt, hiszen kérdéses volt, hogy mennyiben tudja egy magyar kutató olyan tudományos mélységben, nyelvi hozzáértéssel és kulturális felkészültséggel teljesíteni vállalását, amelyre – a mostani példával élve – egy átlagos szorgalmú német kutató képes. A hazai kutatási és tudományos minősítési rendszerünk lassan maga mögött hagyta e kételyt, így újabban gyakran születnek más jogi kultúrkört érintő és kizárólag idegen intézményeket elemző művek. Ebben az esetben azonban másról van szó: a szerző egy magyar jogtörténeti tárgykör német párhuzamának és hatásának vizsgálatát végezte el, tehát az értekezés fókuszában a magyar házassági vagyoni jog történeti fejlődése áll.

3. Herger Csabáné értekezése kiválóan megfelel a módszertudatosság követelményének. Helyesen értelmezi az összehasonlító jogi kritériumokat, azokat a történeti tényezőket, amelyet e módszer alkalmazásának lehetőségeit és határait képezik. Állást foglal abban a kérdésben is, hogy a kutatott és feldolgozott magyar házassági vagyoni jogi intézmények milyen esetekben, mely időszakokra vonatkoztatva és melyik területi-regionális körre igénylik és tűrik a német párhuzammal történő összevetést. A műben felbukkan a napjainkig megoldatlan dilemma is, miszerint mennyiben érvényesíthetők egyidejűleg az összehasonlító és a történeti módszer követelményei. Fekete Balázs – éppen a disszertációval párhuzamosan készített és 2011-ben nyilvánosságra került – *A modern jogösszehasonlítás paradigmái* című monográfiája már számos ide vágó kérdést megválaszolt, de a szerzőnk már korábban alkotó módon közelítette pl. a BGB és a magyar új PTK házassági vagyoni jogi rendszerének összehasonlíthatóságát, a komparatiztika általános szabályainak e területen történő érvényesítését. Említést érdemel, hogy a pécsi jogtörténeti iskola (Kajtár István által meghonosított és a disszertáns által

alapjaiban követett) az egyetemes jogtörténet tantárgyat kezdettől összehasonlító jogi stúdiumként értelmezte és a háttérül szolgáló tudományos kutatásokat is ekként szervezte.

4. Az értekezés a szerves módon fejlődő hazai jog és a külföldi, modernizációs célú átvétel, az erről szóló hazai jogtudományi viták és a házassági vagyoni jog német kapcsolódásának elemzéséről szól. A párhuzamok kimutatása rendkívül nehéz, hiszen a házassági jog mélyen az életviszonyokban gyökerezik, hagyományhoz kötött, alapvetően a szokások és az erkölcs rendjét követi. Hangsúlyozni kell azt is, hogy a szerző a magyar intézmények feldolgozása során – megfelelő terjedelmi arányt tartva és a kuriozitást kerülve – figyelembe vette a népi szokásjog házassági vagyoni jogi elemeit is. Az egyes idézett jogesetek jól tükrözik a házassági vagyoni jog összetett, és számos szállal a lakosság erkölcsi felfogáshoz kötött szemléletét.

5. Az elhúzódó magyar magánjogi kodifikációról szóló polgári kori tudományos viták e kérdést is a hazai jog megőrzésének és a modernizáció igényének dichotomikus keretrendszerében értelmezték, és gyakran közpolitikai felhanggal tárgyalták. A történetileg azonosítható nemzetközi kutatási irányzatok hazai érvényesülésének nyomon követése minden tudományág, tudományági részterület és jogintézmény esetében fontos követelmény, egyben a tudományos művek eminens minősítő szempontja. A házassági vagyoni jogi művek szerzőinek munkásságát idézve az értekező helyesen utal az alkotói tevékenységet irányító irányzatokra és az egykorú feldolgozási módszerekre. Meg kell azonban jegyezni, hogy számos kiemelkedő hazai jogtörténész esetében egyidejűleg egymásnak ellentmondó és – a munkásság hosszabb időszakát vizsgálva – nem egyszer egymást váltó módszereket, irányzatokat azonosíthatunk. Elég csupán Grosschmid Bénire gondolnunk, aki a hazai jog megtartásának szenvedélyes híve, de 1928-as művében az angol és magyar középkori jog és jogrendszer pozitív párhuzamait hangsúlyozta.

6. A jogtörténet-tudomány módszertani alaplilemmája hosszú ideje változatlan: ma is nehéz választani a kronológikus és a szinkronisztikus közelítésmód között, miközben együttes alkalmazásunknak is kézenfekvő tudományos kockázatai vannak. A szerző a kronológikus módszert követte, de jól alkalmazkodott a német és magyar házassági jog kodifikációjának eltérő időszakához, amely nem tette lehetővé az egyidejű összehasonlítást. Az összehasonlítás időkerete ezért indokoltan eltérő: a tárgybeli rész a német fejlődést a 20. század elejéig, a magyart 1959-ig követi nyomon.

7. A hazai jogtörténész szakma az értekezés által átfogott polgárosult időszakban kettős intellektuális szorításban élt. Egyrészt a szűkebb értelemben vett történettudomány felől értéktermékenyítő hatások, és fogalmazódtak meg magas szintű szakmai-módszertani elvárások. Nem ritkán maguk a köztörténészek vállaltak jogtörténeti, alkotmánytörténeti témafeldolgozásokat. A másik szaktudományi kihívás a tételes jog művelőinek részéről fogalmazódott meg. Ebből a körből főleg a hatályos jog magyarázatát, közvetlen előzményeinek felmutatását igényelték a jogtörténet művelőitől. Az ilyen igényeket teljesítő szerzők műveiben általánossá vált a visszavetítő szemlélet, háttérbe szorult a szakmódszertani szempont, gyakran hiányzott a történetileg hiteles fogalomértelmezés és számos esetben nyilvánvaló volt a hatalmi legitimációs szándék. A disszertáció szerzője sikerrel „tisztította meg” a vizsgált álláspontokat a házassági vagyoni jog szempontjából irreleváns nézetektől.

8. A közelmúlt magánjogi rekodifikációs vitái viszont napirendre vették ezt a kérdést is, így a szó legteljesebb értelmében az értekezés időszerűvé, aktuálissá vált. A szerző vállalkozott arra,

hogy a történeti ívet napjaikig vázolja, és a történeti fejlődés során kialakult vagyoni jogi rendszereket a hatályos jog tükrében is vizsgálja.

9. Az MTA doktori mű a német tudományosság terén megszokott szigorú normák szerint készült. Ez jó ajánlólevél azoknak a magyar kutatóknak, akik maguk is ezt a normát követték, vizsgálva a német gyökerű, vagy e jogterülethez rendkívüli módon kötődő hazai tárgyköreiket. Önmagában is figyelemre méltó, hogy a szerző összehasonlításként a német jogfejlődést, a magyar jog természetes forrásvidékét választotta.

10. A bíráló szorosabb területétől eltávolodva említeni kell, hogy az értekezés 2017-ben az igényes Schenk Kiadónál jelent meg. Két kiváló lektora Homoki-Nagy Mária és Szeibert Orsolya volt. A kiadói szerkesztés nyomán a szöveg tartalmi és stiláris kontroll alá került, így az értekezés véleményezése során erre külön nem térek ki.

II.

Az értekezés szövegéhez fűzött megjegyzések

1. A disszertáció tárgyköréből a szerző korábban 37, közöttük 12 idegen nyelvű tudományos közleményt jelentetett meg. A szűkebb szakma így megismerhette a részkutatások eredményeit, ítéletet alkothatott róla a könyv megjelenése előtt is. Ami a jelen értekezést illeti, megállapítható, hogy az magas színvonalon összegezi és tematikailag jelentősen kibővíti a szerző korábbi eredményeit. Az értekezés tehát nem egyszerű kompilációja a disszertáns eddigi tudományos eredményeinek.

2. A szerző a címbe emelt „modern” jelzőhöz kapcsolódó polgári modernizáció korszakán az 1848 utáni jogfejlődést, „azaz a továbbélő tradicionális jogot, az oktrojált osztrák jog magyarországi érvényesülésének idejét, az 1861 után a tradicionális szokásjogon alapuló bírói gyakorlatot és a német kodifikációs eredményekre figyelemmel lévő magyar kodifikációs folyamatot [...], míg a német jog tekintetében a felsorolt kódex megalkotásának korát” érti (29. old.) Ez a közelítés néhány ponton vitatható. Már önmagában a „tradicionális jog” tartalma sem írható pontosan körül, hiszen a jogélet területén nehezen értelmezhető a tradíció (a szokáson alapuló örökség, a nemzedékről nemzedékre hagyományozódott tudás) kategóriája. Magánjogi tekintetben 1848 – álláspontom szerint – nem jelent merev korszakhatárt, így ezen a téren a modernizáció már a szűkebb értelemben vett reformkorban megkezdődött. Az értekezés egyébként több ponton erősíti ezt az álláspontot, hiszen számos esetben hivatkozik az 1836. évi IX., az 1840. évi VIII. és az 1840. évi XXII. tc.-kre.

3. Az értekezés III. része a házassági vagyoni jogi rendszerek német fejlődését vázolja, és annak változatait ismerteti. Itt foglal helyet a természetjogi jogösszefoglalások házassági vagyoni jogi áttekintése. A szerző eredeti megállapítása szerint a természetjogi kódexek nem minden esetben univerzálisak, közöttük – a házassági vagyoni jogi intézményeket vizsgálva – jelentős regionális különbségek fedezhetők fel. Az értekezés szövegében számos helyen (pl. 21, 24, 49., 61., 68., 71.) olvashatunk a „germán-frank” megjelölésű német történeti korszakról. Szerintem helyesebb lenne az elkülönült korjelző (germán vagy frank) megjelölés, hiszen a két korszak időben és a jogi normák jellegében elválik és jelentősen különbözik egymástól. Az más kérdés, hogy a 19. század általánosító szóhasználata az egész időszakra gyakran a „germánjogi” kifejezést használta (Kolosváry Bálint 169. p.).

4. A német blokkban a címben jelzett modern időszak minta-normája a szász tartományi jogés a BGB birodalmi szabályrendszere. Kérdésként merülhet fel az olvasóban, hogy miért éppen a szász jog került az értekezésbe, és miért maradt ki a későbbi ZGB, ami a magyar szakirodalomban szintén többször hivatkozott modell volt.

5. Rendkívül találó a szerző megállapítása a korabeli jogi normák fordítási nehézségeiről. A szerző felfedezte, hogy még a hiteles, vagy megbízhatónak tartott magyarítások is tartalmazhatnak tudatos félrefordításokat, melyek célja a magyar és az osztrák házassági vagyoni rendszer közelítése volt.

6. A német házassági vagyoni rendszerekről szóló fejezetek a birodalmi BGB és a szász kódex esetében következetesen követik és új elemekkel bővítik a nőmozgalom kritikus álláspontját. Szívesen olvastunk volna néhány gondolatot a német jogászegylet és a baloldali radikálisok, a térségben jelentős befolyást nyert szociáldemokraták bíráló véleményéről is.

7. Az értekezés legterjedelmesebb része *A magyar házassági vagyoni jog intézményeinek történeti fejlődése* címet viseli. A szerző magas színvonalon dolgozta ki fejezetét, és számos eredeti megállapítással gazdagította korábbi ismereteinket. Nagy fegyelemmel határolta el, választotta le a komplex magánjogi viszonyrendszerből a tárgyához tartozó házassági vagyoni elemeket.

8. A magyar házassági jogról szóló fejezet elején helyesen utal arra, hogy a kiegyezés után a bírói joggyakorlatot és jogképzést a német jogi kultúra hatotta át, és ezzel (tegyük hozzá: a gyakorlat sürgető igényével is) magyarázható az OPTK hazai érvényesülése annak ellenére, hogy formailag nem volt hatályban (161. p.). Említendő, hogy a szerző Wener Ogris kriptorecepcióról szóló fontos szóbeli közlését disszertációs szintre emelte. A fejezetben eredeti gondolatokat olvashatunk a Hármaskönyv és az ITSZ párhuzamáról, ebben a tekintetben a jogi történelmünk valóban ismételte önmagát. Tegyük hozzá, hogy az 1861-es restauráló döntés nem volt teljes a magánjog területén sem, hiszen figyelembe vették jogbiztonság követelményét és a (javarészt osztrák neoabszolutizmus által realizált) 1848-as polgárosító döntéseket. Az viszont kétségtelen, hogy az ITSZ I. 13.§-a kimondta, hogy a házasság alatti közszerzeményekre nézve a korábbi magyar törvények hatályban maradnak. Ahogyan az 1946. évi XII. tc. indokolása szól, ezek a korábbi magyar törvények „természetesen a nemesi és nemnemesi rendi megkülönböztetésen alapultak, tehát az Országbírói Értekezlet ezt a rég idejét múlt és az 1848. évi törvények szellemével összeegyeztethetetlen megkülönböztetést is átmentette az új magyar magánjogba.”

9. A disszertáns a magyarországi jogintézmények vizsgálatakor kellő arányt tartva elemezte a jogi normák tartalmát, a jogtudományi álláspontokat és a gyakorlati érvényesülést. E hármas tárgybéli közelítés nem érvényesül a német áttekintésnél, itt a judikatúra mélyebb vizsgálata érhetően elmaradt. A fejezet egyik érdeme, hogy világossá teszi és tételesen igazolja a magánjogi kodifikációs tervezetek joggyakorlatra gyakorolt érdemi hatását.

10. A magyar magánjogi szerzők egy része a rendiség 1946-ig tartó továbbéléséről ír. A disszertáns is használja ezt a kifejezést, de jó érzéssel néhány helyen (pl. a 210. oldalon) zárójelbe téve egyenrangú fogalomként a „társadalmi” jelzőt is mellé teszi. Álláspontom szerint is ez a helyes, hiszen a több alkalommal idézett „nemes” megjelölés 1848-tól már csak cím, és nem egy jogilag elkülönült csoporton belüli társadalmi státust jelent. Az 1946. évi XII. tc. címe is a „volt rendi” fordulatot használja.

11. A szerző a magyar jogtörténeti részben is utal a nők sajátos jogi viszonyaira, a jogképességük korlátozott voltára, és az ebből fakadó nemi jogegyenlőtlenségre. Az 1870. évi XLII. tc. képviselőházi vitájában Majoros István az „alárendelt részét az emberi nemnek,” tehát a nőket is politikai és magánjogi jogalanyisággal kívánta felruházni. Úgy látta, hogy 1848 előtti törvényeink is elég lovagiasak voltak a nőkkel szemben, történeti hagyományainkat tehát ezen a téren sem kellene megtagadnunk.

12. A szovjet típusú jogfejlődés áttekintése során néhány mondatban célszerű lett volna utalni az 1918-1919-es magyar reformokra, a Károlyi kormány és a Tanácskormány rendelkezéseire.

13. A disszertáns több helyen utalt arra, hogy a házassági vagyoni jog kutatása során fontosnak tartja a regionális közelítést. Ennek jegyében a baranyai levéltári anyagokat kutatta, és ennek segítségével mutatta ki a továbbélő szokásjog jelentős szerepét. Nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy a jogtörténet nem nélkülözheti a levéltári feltárómunkát, a jog hatályosulásának nyomon követését.

14. Az 1952. évi családjogi törvény és az ezt követő folyamatok elemzése a jelenkori jogtörténet tárgyköréhez tartozik. Ennek módszertana még kidolgozatlan, de Herger Csabáné vonatkozó disszertáció-fejezete ennek továbbgondolásához is fontos adalékokkal szolgál.

Összefoglalva: álláspontom szerint Herger Csabáné MTA doktori értekezése mintaszerűen követi a doktori tanács formai előírásait és tartalmi szempontból is kiemelkedő tudományos teljesítményt igazol. Az MTA doktora cím odaítélését teljes szakmai meggyőződéssel javaslom.

Budapest, 2021. november 9.

Stipta István

az MTA doktora

